

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

Α) ΧΡΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ

(Προσθήκαι καὶ παρατηρήσεις)

Εἰς ἰδιαιτέρας μελέτας, καταχωρισθείσας κατὰ καιροὺς ἐν τῇ Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρίδι τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς¹ καὶ ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν², βραδύτερον δὲ εἰς αὐτοτελῆ τόμον³, ἐδημοσίευσα τὸ κείμενον τοῦ «Χρονικοῦ περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων», τὸ σφζόμενον ἐν τῷ Βαρβερινῷ κώδικι 111. Τὸ χειρόγραφον τοῦ Χρονικοῦ παρεδόθη ἀκέφαλον καὶ κολοβόν, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ κεφαλαίου τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ σουλτάνου Μουράτ τοῦ Α', καὶ εἰδικώτερον ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1373 ἐξυφανθείσης στάσεως τῶν βασιλοπαίδων Σαοῦλ καὶ Ἀνδρονίκου, καὶ λήγον περὶ τὸ μέσον τοῦ κεφαλαίου τοῦ ἀφορῶντος εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ σουλτάνου Σελὶμ τοῦ Α', καὶ ἀκριβέστερον εἰς τοὺς περὶ τὸ 1513 ἀγῶνας τοῦ Σελὶμ κατὰ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Κορκοῦδ καὶ Ἀχμέτ, προσπαθούντων νὰ καταλάβουν τὸν σουλτανικὸν θρόνον. Τὰ ὑπόλοιπα φύλλα τοῦ χειρογράφου ἐθεωρήθησαν καταστραφέντα ἢ ἐξ ὀλοκλήρου ἀπολεσθέντα⁴.

Τελευταίως ὁμως ὁ γνωστὸς μελετητὴς τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων

1. Βλ. Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τόμ. Δ', 1953 - 1954, σελ. 219 - 262 (Ἡ βασιλεία τῶν σουλτάνων Μουράτ Α', Βαγιαζήτ Α', Μουσουλμάνου, Μουσᾶ καὶ Μεχμέτ), τόμ. Ε', 1955 - 1956, σελ. 178 - 224 (Ἡ βασιλεία τοῦ σουλτάνου Μουράτ Β').

2. Βλ. Ἐπετηρὶς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. ΚΒ', 1952, σελ. 233 - 289 (Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ βασιλεία Μωάμεθ τοῦ Β' τοῦ Κατακτητοῦ), τόμ. ΚΓ', 1953, σελ. 415 - 451 (Ἡ βασιλεία τῶν Τούρκων σουλτάνων Βαγιαζίτ Β' καὶ Σελὶμ Α').

3. Γ. Θ. Ζώρρα, Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων (κατὰ τὸν Βαρβερινὸν ἐλληνικὸν κώδικα 111), Σπουδαστήριον Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1958.

4. Γ. Θ. Ζώρρα, Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων, ἐνθ' ἀν., σελ. 17 ἐπ.

τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης αἰδ. Paul Canard εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ μὲ πληροφορήσῃ ὅτι ἐν τῷ Βαρβερινῷ κώδικι 598 ἀνεῦρε, μεταξὺ ἄλλων κειμένων, τρία φύλλα τοῦ Βαρβερينوῦ κώδικος 111, τῶν ὁποίων μοῦ ἀπέστειλε καὶ φωτοτυπίας¹.

Τὰ φύλλα ταῦτα, φέροντα τοὺς ἀριθμ. 21^Γ - 23^ν τοῦ μνημονευθέντος Βαρβερينوῦ κώδικος 598, ἔχουν τὰ λοιπὰ χαρακτηριστικά τοῦ χειρογράφου τοῦ Βαρβερينوῦ κώδικος 111, εἶναι ὅμως κατὰ μέγα μέρος κατεστραμμένα καὶ ἑλλιπῆ.

Ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου προκύπτει, τὰ νέα ταῦτα φύλλα τοῦ χειρογράφου ἀνήκουν εἰς τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ Χρονικοῦ. δὲν ἀποτελοῦν ὅμως συνεχῆς κείμενον, ἀλλὰ τρία χωριστὰ καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀφιστάμενα χωρία.

Τὰ διασωθέντα χωρία εἶναι τὰ ἑξῆς:

α) Τὸ κείμενον τοῦ φύλλ. 21^Γ - 21^ν, προφανῶς μικρὸν ἀπέχον ἀπὸ τοῦ ἡδὴ ἐκδοθέντος κειμένου, εἶναι τὸ πληρέστερον παραδοθέν, ἀναφέρεται δὲ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ σουλτάνου Σελὶμ τοῦ Α', καὶ εἰδικώτερον εἰς τὸν πόλεμον τοῦ σουλτάνου τούτου κατὰ τοῦ σάχη Ἰσμαήλ, τὴν μάχην ἐν Τζαλδιδιρὰν καὶ τὴν περιφανῆ νίκην τοῦ Σελίμ.

Τὰς σχετικὰς ἐπιχειρήσεις ὁ Χάμμερ περιγράφει ὡς ἀκολουθῶς: «Ὁ ὀθωμανικὸς (στρατὸς) παρετάχθη εἰς μάχην κατὰ τὴν συνήθη τάξιν, καθ' ἣν γιγνομένου πολέμου ἐν Εὐρώπῃ οἱ στρατοὶ τῆς Ρούμελης τάσσονται ἐν τῇ δεξιᾷ, οἱ δὲ τῆς Ἀσίας ἐν τῇ ἀριστερᾷ· τὸ ἀντίστροφον δὲ γίνεται ἐν τοῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν πολέμοις. Τὸ ἱππικὸν τῶν βεγλερβέγηδων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Καραμανίας, ὁ Σινὰν καὶ ὁ Σαϊνὲλ Πασᾶς ἦσαν ἐν τῇ δεξιᾷ πτέρυγι, ὁ δὲ βεγλέρβεγης τῆς Ρούμελης Χασὰν Πασᾶς ἦν ἐν τῇ ἀριστερᾷ, οἱ δὲ Εὐρωπαῖοι καὶ Ἀσιανοὶ ἀζάβοι ἐνεμήθησαν εἰς αὐτοὺς. Ἐν τῷ μέσῳ ἦν τὸ ἔρυμα τοῦ στρατοῦ, οἱ γενίτσαροι, ὀπίσω δ' αὐτῶν ἐν τῇ οὐραγίᾳ ἴστατο ὁ σουλτάνος μετὰ τῶν τεσσάρων ἱλῶν ἔχων παρ' αὐτῷ τοὺς τρεῖς βεζύρας, τὸν Ἐρσὲκ Ἀχμέτ, τὸν μέγαν βεζύρην Δουκαγὶν Ἀχμέτ καὶ Μουσταφὰν. Οἱ γενίτσαροι ἔταξαν ἔμπροσθεν τὰς ἀποσκευὰς καὶ τὰς καμήλους κατὰ τὸ σύνθηες. Τὸ πυροβολικόν, ὅπερ ἦν ἡ κυριωτάτη δύναμις τῶν ὀθωμανῶν, καθόσον τούτου ἐστεροῦντο ὅλως οἱ Πέρσαι, ἀπετέλει κατ' ἀμφοτέρα τὰ ἄκρα τῆς παρατάξεως ὀπίσω τῶν ἀζάβων φραγμὸν ἀδιάβατον· διότι τὰ πυροβόλα ἦσαν πρὸς ἀλλήλα προσδεδεμένα διὰ σιδηρῶν ἀλύσεων. Ὁ Σελίμ ἐκέλευσεν, ἵνα τὰ πυροβόλα, κεκαλυμμένα ὑπὸ τοῦ πεζικοῦ, μὴ ἄρξωνται τοῦ πυρὸς πρὶν ἢ οἱ ἀζάβοι συμπλακέντες πρὸς τὸν ἐχθρὸν χωρισθῶσιν αἰφνης δεξιὰ καὶ ἀριστερά καὶ δώσωσι χῶρον πρὸς ἐνέργειαν αὐτῶν. Μαθὼν ὁ Ἰσμαήλ παρὰ κατασκόπων ἢ λειποτακτῶν τὸ διάγραμμα τῆς μά-

1. Τὸν αἰδ. Paul Canard αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην ὅπως καὶ δημοσίᾳ εὐχαριστήσω θερμοτάτα διὰ τὴν πολῦτιμον ὑπόδειξιν.

χης τοῦ Σελίμ καὶ τὰς πρὸς ἀπόκρυσιν τοῦ πυροβολικοῦ διατάξεις, διείλε διχῇ τὸν στρατὸν αὐτοῦ κελεύσας ὅπως, εὐθὺς ὡς οἱ ἀζάβοι διασχισθῶσιν, ἀκολουθήσωσι ταῖς κινήσεσιν αὐτῶν καὶ πειραθῶσιν ὑπερφαλαγγίσαι αὐτούς. Οὕτως ἤλπιζε καταλήψασθαι τὸν σουλτάνον καὶ τοὺς γενιτσάρους ἐκατέρωθεν ἐκ τῶν νώτων· διότι ἔνθεν μὲν ἐπεμψε στρατὸν ὑπὸ τὸν Οὐσταδζιλούογλου ἐπὶ τὴν δεξιὰν πτέρυγα, ἔνθεν δὲ αὐτὸς ἤγεν ἕτερον ἐπὶ τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. Ἀλαλάζον δὲ Σάχη, Σάχη τὸ περσικὸν ἱππικὸν προσήλασε πρὸς τὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ὃ ἐρρωμένως ἐδέξατο τὴν προσβολὴν ἐπικαλούμενον τὸν Ἀλλάχ.

Ὁ Ἰσμαήλ διὰ τοῦ ἰδίου στρατηγήματος ἐματαίωσε τὸ τοῦ Σελίμ, ὑπερφαλαγγίσας τοὺς ἀζάβους εὐθὺς ὡς οὗτοι διεσχίσθησαν, ἵνα δώσωσι χῶρον τῷ πυροβολικῷ, εἴτα δὲ ἀπώσας ἅπασαν τὴν ἀριστερὰν πτέρυγα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἱππικοῦ, οὗ ὁ Ἰλαρχος, ὁ βεγλέρβεγης Χασάν, ἔπесε κατὰ τὴν πρώτην προσβολὴν, μέχρι τῆς ὀπισθοφυλακῆς τοῦ Σελίμ· ἐτέρωθεν δὲ ἀπ' ἐναντίον ὁ βεγλέρβεγης Σινάν Πασᾶς ἐματαίωσε τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Οὐσταδζιλούογλου προστάξας τοῖς ἀζάβοις, ἵνα ἀντὶ τοῦ διασχισθῆναι ἀποχωρήσωσι μέχρι τῶν τηλεβόλων καὶ εἴτα ὑπερπηδήσωσι τὰς συνδεούσας αὐτὰ ἀλύσεις. Ὡς περ ἐκελεύσθη, οὕτω καὶ ἐγένετο μετὰ μεγάλης φθορᾶς τῶν Περσῶν, καθ' ὧν τὸ πυροβολικὸν ἐβρόντα καὶ κατέβαλλε τὰς τάξεις αὐτῶν καὶ σὺν αὐταῖς τὸν ἀρχηγὸν Οὐσταδζιλούογλου. Ὁ Σελίμ ἰδὼν τὴν ἥτταν τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος, συγκειμένης ἐκ τῶν ἀρίστων στρατιωτῶν, οἷτινες ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ κατεσφάγησαν μετὰ τῶν βέγηδων αὐτῶν, ἔρρηξε τὸ ἐκ τῶν ἀποσκευῶν καὶ καμήλων ὄχρωμα καὶ προσέταξε τοῖς γενιτσαροῖς ἵνα ἄρξωνται τοῦ πυρός. Τρισκαίδεκα χιλιάδες καὶ πεντακόσιοι γενίτσαροι ἐκένωσαν ἐπτάκις τὰ ὅπλα αὐτῶν καὶ κατέφθειραν τὸ περσικὸν ἱππικόν¹.

β) Τὸ δεῦτερον φύλλ. 22^Γ - 22^Ν εἶναι κατεστραμμένον κατὰ τὸ ἄνω καὶ κατὰ τὸ ἀριστερὸν μέρος, καθισταμένης ἀδυνάτου τῆς πλήρους καὶ ἀσφαλοῦς ἀποκαταστάσεως τοῦ κειμένου. Ἀναφέρεται ἐπίσης εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ σουλτάνου Σελίμ τοῦ Α', καὶ ἀφορᾷ εἰς τὴν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀχμέτ (Ἀχομάτη) ἐκστρατείαν, εἰς τὴν νίκην του καὶ εἰς τὸν θάνατον τοῦ δευτέρου.

Ὡς ἐξῆς περιγράφει τὰ γεγονότα ταῦτα ὁ Χάμμερ: «Ὁ σουλτάνος διέβη μετὰ τούτου (τοῦ πενθεροῦ του) τὸν Ἀσκάνιον (Ἀκσοῦ, λευκὸν ὕδωρ), διαχωρίζοντα αὐτὸν ἀπὸ τοῦ Ἀχμέτ, καὶ ἀμφοτέροι οἱ στρατοὶ παρετάχθησαν ἐπὶ τοῦ πεδίου Γενισέρ (Νεαπόλεως) ἐπὶ μάχῃ τῇ ἐσπέρᾳ τῆς παραμονῆς τῆς πρώτης τοῦ ἔτους μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ πατρός. Πρὸ τῆς ἐνάρξεως

1. I. Χάμμερ, Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Κ. Κροκιδᾶ, Ἀθήναι, βλ. τόμ. Γ' 1872, σελ. 167 - 170.

τῆς μάχης ὁ Ἀχμέτ προὐκάλεσε τὸν ἀδελφὸν εἰς μονομαχίαν πρὸς ἀποφυγὴν περιττῆς αἵματοχυσίας. Ὁ Σελὶμ ἀπέλυσε τὸν ἀγγελιοφόρον δωρησάμενος αὐτῷ χίλια ἄσπρα. Ἐκατὸν ἀκροβολισταὶ (τζαρκατζι) κατήρξαντο ἐκατέρωθεν τῆς συμπλοκῆς. Ὁ Ἀχμέτ, προηγούμενος τῆς ἐκ μυρίων ἰππέων ἰλῆς αὐτοῦ, διέρρηξε τὴν ἰλὴν τῶν κατ' αὐτοῦ πεμφθέντων τρισχιλίων· ἀλλ' ὅμως ἔνθεν μὲν ὁ βεγλέρβεγης τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τῶν γενιτσάρων, ἔνθεν δὲ ὁ Σααδὲτ Γιράϊ μετὰ τῶν Τατάρων ἐπετέθησαν αὐτῷ οὕτως ἐκθύμως, ὥστε ὁ στρατὸς τοῦ Ἀχμέτ ἠττήθη, αὐτὸς δ' ὁ Ἀχμέτ τραπείς ἐξ ἀνάγκης εἰς φυγὴν, ἤλαυνε τὸν ἵππον παρὰ τὴν ὄχθην τάφρου τινὸς πλήρους ὕδατος, ὅτε αἰφνιδίως, καταπεσούσης τῆς ὄχθης, κατέπεσε καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ ἵππου εἰς τὸ ὕδωρ. Ἐκεῖ δὲ ἐπελθὼν ὁ καταδιώκων αὐτὸν Δουκαγίνογλου κατέλαβεν αὐτόν. Ὁ Ἀχμέτ ἰκέτευσεν, ἵνα προσαγάγωσιν αὐτὸν εἰς τὸν ἀδελφόν, ἀλλ' ὅμως ὁ Δουκαγίνογλου ἠρνήθη τὴν αἴτησιν ἀποκρινόμενος, ὅτι δίδωσιν αὐτῷ σαντζάκ, ὡς προσήκει Ὁθωμανοῖς ἡγεμονόπαισι. Τοῦτο δ' ἦν ὁ κληρὸς τοῦ θανάτου. Ὁ θαλαμηπόλος Σινάν, ὁ κατὰ τοῦ Κορκουδῆ ἐκτελέσας τὴν θανατικὴν καταδίκην, ἐνετάλη ἐκτελέσαι αὐτὴν καὶ κατὰ τοῦ Ἀχμέτ»¹.

γ) Τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον φύλλον 23^r - 23^v σφάζεται μόνον ἐν μέρει, ἐνῷ ἐλλείπει τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω τμήμα αὐτοῦ, διακοπτομένης οὕτω δις τῆς ἀφηγήσεως τῶν ἱστορουμένων γεγονότων. Χρονικῶς ἀπέχει αἰσθητῶς ἀπὸ τῆς λοιπῆς ἀφηγήσεως, ἀναφέρεται δὲ εἰς τὸν θάνατον τοῦ σουλτάνου Μουράτ τοῦ Γ'² καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀνάρρησιν τοῦ διαδόχου αὐτοῦ, σουλτάνου Μεχμέτ τοῦ Γ'³. Εἰδικώτερον ἀφορᾷ εἰς τὸν κατὰ τῆς Οὐγγαρίας πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἤρχισεν ὁ πρῶτος, συνέχισε δὲ ὁ δεύτερος, ἥτοι φθάνει μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΓ' αἰῶνος.

Ἀπὸ τοῦ σουλτάνου Σελὶμ τοῦ Α' , μὲ τὴν ἱστορήσιν τῆς ζωῆς τοῦ ὁποίου λήγει τὸ χειρόγραφον τοῦ Βαρβερinuῦ κώδικος 111⁴, μέχρι τῶν ἀνωτέρω μνημονευομένων σουλτάνων τοῦ Βαρβερinuῦ κώδικος 598 ἐβασίλευσαν κατὰ σειρὰν οἱ ἐξῆς σουλτάνοι: Σελὶμ ὁ Α' (1512 - 1520), Σουλεϊμάν ὁ Α' (1520 - 1566), Σελὶμ ὁ Β' (1566 - 1574), Μουράτ ὁ Γ' (1574 - 1595), Μεχμέτ ὁ Γ' (1595 - 1603), τὴν βασιλείαν τῶν ὁποίων τὸ Χρονικὸν ἱστορεῖ εἰς τὰ ἀπολεσθέντα φύλλα.

1. Ι. Χάμμερ, Ἱστορία τῆς Ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἐνθ' ἄν., τόμ. Γ', σελ. 136.

2. Ὁ σουλτάνος Μουράτ ὁ Γ' ἐγεννήθη τὸ 1546 καὶ ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 1574 μέχρι τοῦ 1595.

3. Ὁ σουλτάνος Μεχμέτ ὁ Γ' ἐγεννήθη τὸ 1566 καὶ ἐβασίλευσεν ἀπὸ τὸ 1595 μέχρι τοῦ 1603.

4. Γ. Θ. Ζώρα, Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων, ἐνθ' ἄν., σελ. 144.

Τὸ κείμενον τῶν φύλλ. 21^Γ - 23^Υ τοῦ Βαρβερινοῦ κώδικος 598 ἔχει ὡς ἀκολούθως:

f. 21^Γ - 21^Υ... Ἀνατολή. Καὶ ὁμπρὸς ἔβαλε τοὺς ἀκουῖγκῆδες καὶ τοὺς ἀβεντουριέρους τοῦ ριζικοῦ τους, νὰ μπαίνουνε¹ μέσα εἰς τὰ φουσσάτα· καὶ ὅ,τι κερδίσουνε νὰ εἶναι ἐδικὰ τους. Καὶ εἰς τὴν μέσῃ τοῦ φουσσάτου ἔβαλε ὅλους τοὺς ἀπεζούς, τοὺς ἀζάπηδες, διὰ νὰ κτυπήσουνε εἰς αὐτοὺς οἱ ἐχθροὶ νὰ ξεθυμάνουνε. Καὶ ἀπὸ πίσω ἀπὸ τοὺς ἀπεζοὺς ἔβαλε τὶς λουμπάρδες. Καὶ πάρα πίσω εἶχε σαράντα χιλιάδες καβελλάρους, τοὺς καλυτέρους· καὶ τοὺς εἶχε κοντὰ του διὰ πλέο φύλαξι. Καὶ εἶχε κοντὰ του καὶ ὅλους τοὺς γιαντισάρους μὲ τὰ τουφέκια².

Καὶ ἐστάθῃ αὐτός του εἰσὲ ψηλὸν τόπον καὶ ἔβαλε τοὺς ἄλλους καὶ ἐκάμανε³ τρεῖς γύρους. Καὶ ὁ σουλτὰν Σελίμης ἦτον εἰς τὴ μέσῃ. Καὶ τὸ γῦρο - γῦρο ἦτον οἱ λουμπάρδες· καὶ πάρα μέσα ἀπὸ τὶς λουμπάρδες ἔβαλε τὰ καμήλια καὶ τὰ μονλάρια, καὶ ἦτονε καδενωμένα. Καὶ εἰς τὴν μέσῃ ὁλωνῶν ἦτονε ὁ σουλτὰν Σελίμης, ὅπου ἦτονε τὸ γῦρο του καμωμένα ὥσάν ἕναν κάστρο δυνατό. Καὶ ἐπαράγγειλε ὅτι, ὅταν ἰδοῦνε τὸ φουσσάτο τοῦ Κουζιλιμπάσης νὰ ῥθῇ ἀπάνω εἰσὲ μᾶς, νὰ ἀνοίξουν δεξιὰ - ξερβά, νὰ κάμουνε ἀδεῖα νὰ βαρήσουνε τὶς λουμπάρδες ἀπάνω εἰς τοὺς Κουζιλιμπάσῃδες.

Ἀμμή ὁ Ἰσμαῖλ ἔμαθε αὐτὴν τὴν παραγγελίαν ἀπὸ τοὺς ξεπατητάδες, καὶ εἶπε τοῦ φουσσάτου του ὅτι: Ὁ Σελίμης ἐπαράγγειλε οὕτως, καὶ ἐσεῖς νὰ κάμετε ἀλλέως νὰ φυλακτῇτε διὰ τὶς λουμπάρδες. Τότε, ὥσάν ἐσιμώσανε εἰσὲ πόλεμον, εἶδανε τοὺς ἀπεζοὺς, ὁμοίως καὶ ἡ καβελλαρία· τὸ ὅμοιο ἐκάμανε καὶ οἱ Κουζιλιμπάσῃδες. Καὶ ἐχωρίσανε εἰσὲ δυὸ φτεροῦγες δεξιὰ - ξερβά· καὶ εἰς τὴν μίαν μερέαν τῆς φτερούγας ἦτονε ὁ Ἰσμαῖλ, καὶ εἰς τὴν ἄλλῃ φτερούγᾳ ἦτονε ὁ Οὐστάογλης ||.

[Καὶ τότε] ἀναφῇ ὁ πόλεμος. Καὶ ὁ Ἰσμαῖλ εἶχε μαζί του [σαρ]άντα χιλιάδες καβελλάρους. Μέσα εἰς αὐτοὺς εἶχε δέκα χιλιάδες καβελλάρους, μεγάλοι ἀνθρώποι τῆς Περσίας, ὅλοι ἐντυμένοι σίδερα αὐτοί, καὶ τὰ ἄλογά τους καλὰ ἀρματωμένα καὶ καλώτατα ἄλογα καὶ μαθημένα τοῦ πολέμου, μὲ μακρὰ σταθία. Καὶ τόσο ἀνακατώθησαν, ὅτι τὶς λουμπάρδες δὲν ἐβόλειε νὰ τὶς κτυπήσουνε οἱ Τούρκοι. Καὶ τοὺς ἔλεγε ὁ Ἰσμαῖλ νὰ μπαίνουνε θαρρετὰ καὶ νὰ μὴν φοβοῦνται τὶς λουμπάρδες τοῦ Τούρκου, μηδὲ τὰ ἄλογά τους, ὅπου εἶναι μικρὰ καὶ ἀδύναμα.

Καὶ τὴν ἄλλην μερέαν ὁ σουλτὰν Σελίμης ἔκαμε ὁμιλίαν πολλὴν εἰς τοὺς ἐδικούς του, ὅτι νὰ πολεμοῦνε θαρρετὰ. Καὶ τότε ἐμπήκε πρῶτος ὁ Ἰσμαῖλ εἰς τὸ φουσσάτο τοῦ Σελίμης, πολεμῶντας. Καὶ ἐν τῷ ἅμα ἀνοῖξαν οἱ Τούρκοι εἰσὲ δύο διὰ νὰ κτυπήσουνε τὶς λουμπάρδες, ἀμμή ὁ Ἰσμαῖλ, ὅπου ἤξερε

1. ναμπεμπένουνε cod. 2. τοφέκια cod. 3. ἐκάμανε cod.

τὴν πονηρίαν, ἄνοιξε καὶ αὐτός, καί, ὥσάν ἐρρίζησιν τὶς λουμπάρδες, ἐπηγαῖναν τὰ βόλια ἀπέρα ἄδεια.

Καὶ ὁ Ἰσμαὴλ ἔσμιεξε μὲ τὸ φουσσᾶτο τοῦ Χασάν πασᾶ καὶ τὸν ἐτζάκισαν καὶ ἔσφαζαν πολλοὺς Τούρκους. Ὅμοίως καὶ ὁ Οὐστᾶόγλης ἐμπήκε εἰς τὸ φουσσᾶτο τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐδιῶξαν νικῶντας τοὺς Τούρκους, καὶ τοὺς διαβάσανε ἕως εἰς τὸν σουλτὰν Σελίμην, ὅπου εἶχε τὴν καβελλαρία τὴν διαλεκτὴ καὶ τοὺς γιαντισάρους.

Τότε, ὡς εἶδε οὕτω ὁ Σελίμης, ἀπόλυνε τοὺς γιαντισάρους μὲ τὰ τουφέκια. Καὶ ἐδώσανε μία τουφεκία τοῦ Οὐστᾶόγλη καὶ τὸν ἐρρίζανε καὶ ἀπόθανε. Καὶ μὲ τοῦτο ἐθάρρεψαν οἱ Τούρκοι. Καὶ τὰ ἄλογα τῶν Κουζιλμπάσηδων ἐξαγράφανε ἀπὸ τὶς λουμπάρδες καὶ τὰ πολλὰ¹ τουφέκια καὶ ἀπιδούσανε ἐδῶθεν - κειθεν, διατὶ δὲν ἤτανε μαθημένα....

*
* *

f. 22^r - 22^v... τὸ... ἐβαλ... [ἐτσα]κίζαν... μετὰ τὸν... [ἐ]τζάκισαν τοὺς... [κίν]δυνο, ἔστειλε πολλὴν καβελλαρίαν εἰς βο[ή]θειάν του. Ἀμμή ὁ πό[λε]μος ἦτονε ἴσα, μηδὲ ὁ ἕνας ἐνίκα μῆτε ὁ ἄλλος. Καί... πολεμῶντας ὁ Ἀχομάτης εἶχε χάρι καὶ ἐνίκα.

Ἀμμή, ὥσάν εἶδε ὁ Κα[ρα]λῆς, ὅπου ἦτονε κρυμμένος εἰς τὸ πλάγι τοῦ βουνοῦ, ὡς εἶπαμε, [κατέβη]κε μὲ τοὺς χίλους καβελλαρέους καὶ ἐκτύπησε ἀπὸ π[ί]σω τὸ] φουσσᾶτον τοῦ Ἀχομάτη, ἐσηκώθησαν φωνὲς καὶ μεγάλες σει[ρῆ]νες καὶ ἐτζακίσανε τὸ φουσσᾶτο τοῦ Ἀχομάτη ἀπὸ πᾶσαν με[ρ]έα κ[αὶ] ἐσκοτώνασι ὅσους ἐσώνασι.

Καί, ὥσάν εἶδε ὁ Ἀχομάτης [ὅτι ἐτ]ζακίσανε τὸ φουσσᾶτο του καὶ ἐνίκηθη ἀπὸ πᾶσα με[ρ]έα, ἐ[κ]κοίταξε νὰ φύγῃ. Καί, φεύγοντας, ἔπεσε εἰσὲ ἕναν [λάκκον], ὅπου ἦτονε γεμάτος νερὸ καὶ λάσπη ἀπὸ τὴν βροχή, [γιατὶ εἶχε β]ρέξει τὴν ἀπερασμένη ἡμέρα. Καὶ ἐκεῖ ὅπου ἔπεσε, [τὸν ἀντικ]ρύσανε καὶ τὸν ἐπιάσανε, καὶ τὸν ἐδιαβάσανε τοῦ [σουλτάν] Σελίμη, τοῦ ἀδελφοῦ του.

Καί, ὡς τὸν εἶδε, ὥρισε καὶ [τὸν ἐπήρ]α[νε] οἱ δύο γκελάτηδες, ὅπου εἶχανε πνίξει τὸν ἀδελ[φὸ]ν τοῦ τὸν Κουρκούτη καὶ ἐδιάβησαν καὶ ἐπνίξανέ τονε [ἀμέσως].

Ἀμμή] ἀκόμη εἶχε καὶ ἄλλο νιδὸν ὁ αὐτὸς σουλτὰν Ἀχομάτης, [ὅπου τὸν ἔλεγαν Μου]ράτην. Καὶ ἐπήγαινε μὲ ὀλίγο φουσσᾶτο εἰσὲ ἄλλον [τόπον εἰς βοήθει]αν τοῦ πατρός του. Καὶ οἱ Κουζιλμπάσηδες [τοῦ ἔλεγαν ὅτι: αὐ]τὸς ὁ Σελίμης ἐνίκησε τὸν πατέρα σου||

...πη...δέλφη...Κουζιλ[μπάσης]... καὶ ἐδιάβη... [ἐδιά]βη εἰς τὴν Σουρί[αν].

1. ἀπόλᾶ cod.

Καὶ ὁ Σελίμης] ὥσάν ἐνίκησε τὸν Ἀχομάτη ἔστειλε ἀνθρώπους εἰς] πᾶσα τόπον καὶ χώραν καὶ φουσσᾶτα καὶ ἐπερίλ[αβε ὅλους] τοὺς τόπους τῆς Ἀνατολῆς.

Καὶ ὁ Σελίμης ἐγύρισε [εἰς τὴν Κωνσταντινούπολι]. Καὶ εἰςὲ ὀλίγες ἡμέρες ἄναψε ἡ πανοῦκλα τὸ θαν[ατικὸ]... εἰς τὴν Κωνσταντινούπολι, τόσο ὅτι ἀποθαίνασι ἐξ[ακόσιοι τὴν] ἡμέρα. Καὶ διὰ τοῦτο ἐσηκώθη ὁ Σελίμης καὶ [ἐδιάβη] εἰς τὴν Ἀνδριανούπολι¹· καὶ ἐστάθη ἐκεῖ ὄλ[ον τὸ καλοκαίρι] καὶ ὅλον τὸν χειμῶνα μὲ χαρὰς καὶ κυνήγια.

[Καὶ τὸν καιρὸν] αὐτὸν ἐσηκώθη ὁ Σοφῆς Κουζιλμπάσης μὲ τὸ [φουσσᾶ- το του] καὶ ἐπῆρε πολλοὺς τόπους τοῦ Τζαγάντα,... τὸν ἀφέντη τῆς Καραμα- νίας καὶ Ταρταρίας. Καὶ [ὥσάν ἐνίκη]σε τὸν Τάρταρη ἦθε εἰς τὴν Ἀρμενία. Ἐκεῖ ἦρε [καὶ τὸν] σουλτὰν Ἀχομάτη τὸν ἀποθαμένον κοντὰ... εἰς τὸ Ταύρις, ὅπου ἦτονε ἐκεῖ ὁ δύστυχος καὶ ἀπ.....ῶρα τὸν ἐνίκησε. Καὶ τὸν ἐγδυνσε ὁ Σελίμης... Καὶ ὥς τὸν εἶδε ὁ Κουζιλμπάσης τὸν ἐλυπήθη [καὶ τὸν ἐπῆρε κον]τὰ του καὶ πολλὴν τιμὴ τὸν ἔκαμε· καὶ [τὸν ἔκαμε] γαμπρό²· καὶ τοῦ ἔδωσε τὴν μίαν του θυ[γατέρα γυναι]κα· καὶ τοῦ ἔταξε νὰ τοῦ δώκῃ ἅπασ[αν τὴν τιμὴν καὶ] βοήθειαν καὶ τὸν ἐκαλοκάριζε, λέγο[ντας].

* *

f. 23^r - 23^v, n° 17... Μουρά[της]... ὥσάν ἀπόθα[νε]... ἐκάθησε εἰς τὴν βα[σιλείαν] καὶ ἐσῆκωσε μάχη καταπάνω τοῦ ἱμπεραδόρου βασιλέως τῆς Ἀλαμανίας καὶ Οὐγγαρίας. Καὶ ἔστειλε φουσσᾶτα πολλὰ καὶ ἐπολεμούσανε τὰ κάστρο ἐκεῖνα τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας πολλοὺς χρόνους. Καὶ οἱ χριστιανοὶ ἀντιστέκανε καὶ ἐπολεμούσανε ἀνδρείως.

Καὶ εἰς τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἀπόθανε εἰς τὴν Πόλι ὁ αὐτὸς σουλτὰν Μου- ράτης. Καὶ ἔζησε εἰς τὴν βασιλείαν μόνο 9 χρόνους. Ἀμυῖ ὁ πόλεμος τῆς Ἀλαμανίας, τῆς Μαγγαρίας δὲν ἔπανε.

Τέλος τῆς βασιλείας τοῦ σουλτὰν Μουράτη, νιῶ Σελίμη — τὸ n° 17.

Ὁ ἄνωθες Μουράτης, ὅταν ἔκαμε μάχη μὲ τὸν ἱμπεραδόρο³ τῆς Ἀλαμανίας, τοῦ ἔστειλε γραφὴ ὁ αὐτὸς Μουράτης, πὺν τὴν ἔχω γραμμένη εἰς τὸ ἄλλο...

...λεμι...ρετο καὶ ἔ... λείαν ἐπῆρε καὶ ...μένος μὲ ὅλο του τὸ φουσσᾶτο. Καὶ οἱ χριστι[ανοὶ οἱ] ἀφεντάδες ἐμάθανε πὺς ἐπῆρε τὸ Ἐργι⁴ καὶ ἔκοψε τοὺς χριστιανούς, ἐμαζώκησαν ἀπεζοὶ καὶ καβελλάροι, ἔως δέκα ἑφτά χιλιάδες, καὶ ἐδιάβησαν, δύο ὥρες νὰ ξημερώσῃ, καὶ ἐμπήκανε εἰς τὸ πολὺ φουσσᾶτο τοῦ σουλτὰν Μεχμέτη καὶ ἐτζακίσαν τοὺς Τούρκους, καὶ ἐφεύγανε.

1. ἀνδρηάνωσούπολη cod. 2. γαμπρό cod. 3. ἱμπεραδῶρο cod.

4. Τουρκικὴ ὀνομασία τῆς ἐν Οὐγγαρίᾳ πόλεως Ἐρλαου, ἥτις καταληφθεῖσα τὸ 1596 ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Μεχμέτ τοῦ Γ', παρέμεινε τουρκικὴ μέχρι τοῦ 1687.

Καὶ ἐδιάβησαν οἱ χριστιανοὶ ἕως εἰς τὴν τέντα τοῦ σουλτὰν Μεχμεμέτη καὶ ἐδιαγούμιζαν. Καὶ ἦτον ἔτοιμος καὶ αὐτὸς νὰ καβαλλικένη νὰ φύγη, μόνε τὸν ἐκρατήσανε. Καὶ ἡ καβελλαρία οἱ χριστιανοὶ ἐστεκόντησαν ἀπ᾽ ὧς, νὰ ἰδοῦνε πῶς θέλει ἀπογένη, διατὶ ἦτονε ὁ Τζιγὰλ πασᾶς δεξιὰ μερὲα τοῦ σουλτάνου, μακρὲα ἕως τρία μίλια μὲ τὸ φουσσάτο του, καὶ ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἦτονε καὶ αὐτὸς μὲ τὰ φουσσάτα του ζερβά...||

Ἀσχολούμενος περὶ τὸ πρόβλημα τῆς χρονολογήσεως τοῦ Χρονικοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει ἐσωτερικῶν τινων ἐνδείξεων¹, συνεπέρανα, ὅτι ἡ ἀφήγησις πιθανῶς δὲν ἐπεξετείνετο πέρα τοῦ ἔτους 1532. Ἐκ τοῦ ἀνευρεθέντος ὁμῶς νέου τμήματος προκύπτει ὅτι ἡ ἱστορήσις περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων ἐπεκτείνεται μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Μεχμέτ τοῦ Γ', δηλ. μέχρι τοῦ ἔτους 1603, δὲν ἀποκλείεται δὲ νὰ συνεχίζετο καὶ πέρα τοῦ ἔτους τούτου².

B) TZANE BENTRAMOU ΙΣΤΟΡΙΑ ΦΙΛΑΡΓΥΡΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΠΕΡΗΦΑΝΙΑΣ (Συμπληρωματικαὶ σημειώσεις)

Ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν ἐδημοσίευσα πρὸ τινων ἐτῶν μελέτην ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον³, κατεχώρισα δὲ καὶ τὸ ἐν αὐτῇ μνημονευόμενον στιχοῦρημα «Ἱστορία φιλαργυρίας μετὰ τῆς περηφανίας» τοῦ ἐκ Ναυπλίου καταγομένου ποιητοῦ Τζάνε Βεντράμου.

Εἰς τὰς γενομένας τότε παρατηρήσεις ἐπιθυμῶ νὰ προσθέσω καὶ τὰς κατωτέρω συμπληρωματικὰς :

σελ. 12. *Περὶ τοῦ συγγραφέως* : Ἐκ τῆς βενετικῆς οἰκογενείας Vendramin πολλοὶ ὑπῆρτησαν ὡς capitani καὶ provveditori ἐν Ἑπτανήσῳ. Οὕτω κατὰ τὴν συλλογὴν τοῦ C h. H o r f (Chroniques Greco-Romaines, Berlin 1873) ἀναφέρονται ἐν μὲν τῇ Κερκύρᾳ (σελ. 397-398):

1630-1632, Andrea Vendramin q. Girolamo

1. Γ. Θ. Ζώρα, Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων, ἐνθ' ἀν., σελ. 307 ἐπ.

2. Ἡ τυχὸν ἀνεύρεσις καὶ ἄλλων φύλλων ἢ καὶ ὁλοκλήρου τοῦ μέχρι τοῦδε ἀπολεσθέντος τμήματος τοῦ χειρογράφου θὰ ἐπιτρέψη τὴν λύσιν πάντων τῶν σχετικῶν ὡς πρὸς τὸν συγγραφέα καὶ τὴν χρονολόγησιν τοῦ Χρονικοῦ προβλημάτων.

3. Γ. Θ. Ζώρα, Τζάνε Βεντράμου, Ἱστορία φιλαργυρίας μετὰ τῆς περηφανίας (ἄγνωστον στιχοῦρημα τοῦ 15' αἰῶνος), Ἐπετηρίς τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. ΚΑ', 1954, σελ. 291-314. Ἡ μελέτη ἐδημοσιεύθη καὶ εἰς αὐτοτελὴ ἔκδοσιν εἰς τὴν σειρὰν τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Σπουδαστηρίου Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1956.

1637-1638, Domenico Vendramin q. Girolamo

1661-1663, Nicolò Vendramin q. Andrea

1681-1683, Nicolò Vendramin q. Nicolò

1693-1695, Andrea Vendramin q. Andrea

ἐν δὲ τῇ Κεφαλληνίᾳ (σελ. 401):

1665-1672, Antonio Vendramin di Antonio.

σελ. 20. *Περὶ τῆς οἰκογενείας Κορέση*: Ἡ Χιακὴ οἰκογένεια Κορέση, τοῦ ὀνόματος ἐμφανιζομένου ὑπὸ τοὺς ὁμοειδεῖς τύπους Coressi, Coressius, Koressios καὶ Κορέσης, Κορέσσης, Κορέσιος, Κουρέσης, ἀνῆκεν εἰς τοὺς εὐγενεῖς τῆς νήσου (βλ. Phil. Argenti, *Libro d'oro de la Noblesse de Chio*, tom. I, London 1955, σελ. 73-74).

Ὡς ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ ὑπομνήματος «Ἑλλήνων Ὁρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετίᾳ» τοῦ Ἰωάννου Βελούδου (ἐκδ. 2α, Βενετία 1893) προκύπτει, ἡ οἰκογένεια Κορέση διέπρεψε καὶ ἐν Βενετίᾳ. Οὕτω τῷ 1526 ὁ Παῦλος Κορέσης ἐκλέγεται ἐπίτροπος μετ' ἄλλων διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἐν Βενετίᾳ πρώτου ἑλληνικοῦ ναοῦ (σελ. 26)· τῷ 1575 ὁ Δημήτριος Κορέσσης ἐκλέγεται *Guardiano* τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος, ὡς ἐπίσης τῷ 1598-1599 ὁ Μανούσος Κορέσσης (σελ. 185) καὶ τῷ 1678-1679 ὁ Νικόλαος Κορέσσης (σελ. 187).

Τῷ 1545 ἀνήκει εἰς τὴν βενετικὴν ἐν Κεφαλληνίᾳ δημοσίαν θέσιν ὁ Mercurio Coressi (Κ. Σάθα, *Μνημεῖα Ἑλληνικῆς Ἱστορίας*, τόμ. VI, Paris 1884, σελ. 283).

σελ. 21. *Περὶ τῆς Μεθώνης καὶ Κορώνης*: Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰληψιν τῆς Μεθώνης καὶ Κορώνης τῷ 1500 βλ. καὶ Μ. Δοῦκα, *Χρονικὸν σύντομον* (*Chronicon breve*), ἐκδ. Βόννης 1834, σελ. 522: «Εἰς τὰ ραφ' ἔτη ἐπῆρεν (ὁ Τούρκος) τὴν Μοθοκορόνην», ὡς καὶ Ἀθ. Κομνηνοῦ - Ὑψηλάντου, *Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, Ἐν Κωνσταντινουπόλει* 1870 [1871], σελ. 31: «Ἐτεῖ σωτηρίῳ 1501, τοῦ Χιτζρῆ 906. Ὑποτάσσει [ὁ Μπαγιαζίτης] πολέμῳ τὴν Μοθώνην καὶ βιάζεται τὴν Κορόνην νὰ παραδοθῇ».

σελ. 21. *Περὶ τῆς Κερκύρας*: Περὶ τῆς πολιορκίας τῆς Κερκύρας ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1537 βλ. ἰδιαίτερος Μιχ. Μουστοξύδου, *Ἱστορικῶν καὶ Φιλολογικῶν Ἀναλέκτων*, τόμ. Α', ἐν Κερκύρᾳ 1872, σελ. 83-97 (Δ' - Πολιορκία τῆς Κερκύρας ἐν ἔτει 1537 καὶ αἰχμαλωσία τῆς Καλῆς Καρτάνου, συζύγου γενομένης τοῦ σουλτάνου Σελήμ)· ἐπίσης Em. Legend, *Bibliographie Hellénique*, XV et XVI siècles, tom. II, Paris 1885, σελ. 362 καὶ 371.

σελ. 24. *Περὶ τοῦ Κουρκουμέλη*: Ὁ ἀναφερόμενος ὡς ἀτυχήσας μεγάλεμπορος ἐν Βενετία ἀσφαλῶς θὰ εἶναι ὁ τῷ 1540 μνημονευόμενος ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Βελούδου (Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετία, ἐνθ' ἄν., σελ. 184) ὡς Ἐπιμελητῆς ἢ Ἐπιστάτης (Guardiano) τῆς ἐν Βενετία Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος Ἀνδρέας Κουρκουμέλης¹.

Ἡ χρησιμοποίησις ὑπὸ τοῦ Βεντράμου πραγματικῶν περιστατικῶν εἰς τὸ δεύτερον μέρος τοῦ στιχουργήματός του (στίχ. 245-382), ἀναφερομένων μάλιστα εἰς γνωστὰ ἐν Βενετία πρόσωπα (Κορέσης, Μούρμουρης, Μπερνάρδης, Κουρκουμέλης, κ.ἄ.), ἡ ἀντιστροφή τῆς τύχης τῶν ὁποίων ἀπετέλεσε διὰ τὸν ποιητὴν μας διδακτικὸν παράδειγμα, διὰ πρώτην φορὰν ἐμφανίζεται εἰς τὴν νεοελληνικὴν ποίησιν. Τὸ κοινωνικὸν περιβάλλον καὶ ὄχι ἡ φαντασία ἀρχίζει νὰ ἐμπνέῃ στιχουργούς τινας.

Μετὰ ἓνα αἰῶνα (1681) ὁ Κρῆς ἱερεὺς Ἀντώνιος Μπούμπουλης, γράψας ἐν Βενετία τὸ γνωστὸν στιχούργημα «Θρήνος τῆς περιφήμου πόλεως Ἀθήνας» διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀθηναίου ἄρχοντος Μιχαὴλ τοῦ Λίμπονα (βλ. Δ η μ. Κ α μ π ο ὕ ρ ο γ λ ο υ, Μνημεῖα τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1891, σελ. 52 ἐπ.), ἀναφέρει ἐπίσης συγχρόνους ἐν Βενετία Ἀθηναίους καὶ ἄλλους ἐπιφανεῖς Ἑλλήνας (Μιχ. Περούλην, Θ. Μπερνάρδον, Ἰω. Σολδάκην, Ἄγγ. Μπενιζέλον, Θ. Φλαγγίνην, Κοντρικᾶν, Παλαιολόγον, Ἀθ. Βαλεριανόν). Τὸ πρᾶγμα ὁμως δὲν ξενίζει, ἂν ληθῇ ὑπ' ὅσιν ὅτι τὸ στιχούργημα τοῦτο ἦτο προσωπικόν, ἀνεφέρετο εἰς ἓν ἄτομον, καὶ ἐπομένως ἐδικαιολογεῖτο τρόπον τινὰ ἡ μνεῖα συγχρόνων προσώπων.

Γ) ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΚΟΜΜΗΤΑ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΘΕΙΡΣΙΟΝ

Εἰς ἐνδιαφέρουσαν μελέτην, ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀνέκδοτα Ἀντικοραϊκὰ κείμενα», ὁ Β. Σκουβαρῆς δημοσιεύει ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντᾶ, τῶν ἀποκειμένων ἐν τῷ οἰκογενειακῷ ἀρχεῖῳ τοῦ Ἀλ. Χρυσοχοΐδου, ἐν Βόλφ, μετὰ τινων ἄλλων κειμένων, καὶ ἐπιστολὴν τοῦ Στεφάνου Κομμητᾶ, ἀπευθυνομένην πρὸς τὸν Εἰρηναῖον Θεῖρσιον, τὸν γνωστὸν Γερμανὸν φιλέλληνα καὶ σοφὸν ἐπιστήμονα Fr. Thiersch, καὶ ἀφορῶσαν εἰς ἀποτυχούσαν προσπάθειαν συναντήσεώς των εἰς τὴν Βιέννην, ὡς καὶ εἰς ποικίλα φιλολογικὰ θέματα².

1. Βλ. καὶ Ἰω. Βελούδου, Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετία, ἐνθ' ἄν., σελ. 137, ἐνθα ἀναφέρεται ὁ «Νικόλαος ὁ Κουρκουμέλης, κεφαλὴν».

2. Β α γ γ ἑ λ η Σ κ ο υ β α ρ ῆ, Ἀνέκδοτα Ἀντικοραϊκὰ κείμενα, Ἐρανὸς εἰς Ἀδამάντιον Κοραῖν, Ἀνάτυπον, Ἀθήνα 1965 (ἡ ἐπιστολὴ δημοσιεύεται ἐν σελ. 265 ἐπ.).

Τὴν ἔκδοσιν ταύτην ὁ Σκουβαρᾶς συνοδεύει μὲ ἐκτενῆ σχόλια, ἀναφερόμενα εἰς τὴν γνωριμίαν καὶ τὰς σχέσεις τῶν δύο ἀνδρῶν, ὡς καὶ εἰς τὰς συνθήκας, ὑφ' ἃς ἐστάλη ἡ ἐπιστολή, διὸ θεωρῶ ὅλως περιττὸν νὰ ἐπαναλάβω τὰς αὐτὰς ἐν πολλοῖς πληροφορίας.

Ἐπιθυμῶ, ἀντιθέτως, νὰ ὑπογραμμίσω ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Σκουβαρᾶ ἐκδοθὲν κείμενον δὲν εἶναι τὸ ἀποσταλὲν πρὸς τὸν Θεῖρσιον, ἀλλὰ τὸ ἀρχικὸν πρόχειρον σχέδιον τῆς ἐπιστολῆς, τὸ ὁποῖον ὁ Κομμητᾶς ἐγκατέλειπε βραδύτερον, ἵνα συντάξῃ δεύτερον σχέδιον μὲ ἱκανὰς — ἂν καὶ μὴ σημαντικὰς — μεταβολὰς καὶ προσθήκας, ὡς καὶ μὲ ἔνδειξιν τῆς ἡμερομηνίας τῆς ἀποστολῆς, τῆς ὁποίας στερεῖται παντελῶς τὸ πρῶτον.

Ὅτι δὲ ὁ Κομμητᾶς ἀπέστειλεν ἀντίγραφον τοῦ κατωτέρω δημοσιευμένου καὶ οὐχὶ τοῦ πρώτου σχεδίου, μαρτυρεῖ τὸ γεγονὸς ἅφ' ἑνὸς ὅτι ἡ ἡμερομηνία τοῦ δευτέρου ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Θεῖρσιου ἐν τῇ ἀπαντήσῃ του μνημονευομένην καὶ ἅφ' ἑτέρου ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ ἑλληνιστοῦ παρεχόμεναι πληροφορίες ἀνταποκρίνονται πλήρως πρὸς τὸ περιεχόμενον τούτου.

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χειρόγραφον περιέχεται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 29 κώδικι τοῦ Σπουδαστηρίου τῆς Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ Σπ. Λάμπρου¹. Τὸ κείμενον, ὅπερ διατηρεῖται ἐν καλῇ καταστάσει, καταλαμβάνει τὰ φύλλ. 34^ν - 35^ν τοῦ κώδικος, εἶναι αὐτόγραφον τοῦ ἀποστολῆως καὶ φέρει διορθώσεις τινάς, διαγραφὰς καὶ παρασελιδίους προσθήκας².

Τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἔχει ὡς ἑξῆς :

Στέφανος Κομμητᾶς Εἰρηναῖω Θεῖρσιω³ εὖ πρόττειν.

1. 34^ν *Λόγος τις, σοφώτατε ἄνερ, φέρεται λεγόμενος, ὡς ἀνὴρ Γερμανίας ἐφευρεῖν μὲν οὐχ οὕτω δεινός· τὸ δ' ἐφευρεθὲν ἐκπονήσαι, καὶ ἐπὶ τὸ βέλτιον ἀγαγεῖν πάντων μάλιστα δεινότητος. Τοῦτον οὖν τὸν λόγον εἰδὼς κἀγώ, καὶ μαθὼν ὡς σοι βουλομένῳ ἦν εἰς Βιέννην ἔλθειν, ἔγραφα, αἰτίαν σοι διδούς, ἐλθόντι, κατὰ Γερμανὸν ἄνδρα, ἐξετάσαι καὶ μαθεῖν ἀκριβῶς, περὶ ὧν σοι ἔγραφα· σὺ δ' οὐκ οἶδ' ὅ,τι παθὼν, πᾶσι μὲν ἄλλοις κοινὸν σεαυτὸν παρῆες, παρ' ὧν δέ τι καὶ βέλτιον μαθεῖν ἂν εἶχες, τούτων, ὅσον ἐνῆν σοι, τὴν συνουσίαν ἐφευγες. Τοῦτο δ' ὁρῶν, οὐδὲν ἄλλο ὑπονοῆσαι εἶχον ἢ ὅτι ἀπάτη τις παρει-*

1. Βλ. Κατάλογος χειρογράφων κωδίκων Σπουδαστηρίου Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Ἐπιμελεία Γ. Θ. Ζώρα - Φ. Κ. Μπομπουλίδου, Ἀθῆναι 1964, σελ. 72.

2. Ὁ μνημονευθεὶς κώδιξ ὑπ' ἀριθ. 29 περιέχει καὶ ἄλλα χειρόγραφα τοῦ Κομμητᾶ, τὰ ὁποῖα θὰ δημοσιεύσωμεν προσεχῶς.

3. Ὁ Κομμητᾶς γράφει πάντοτε Θῆρσιος.

σδῶσα φθονερῶν, καὶ φυσήματος πλέων, δεδιότων μὴ αὐτῶν ἀποκαλυφθείσης τῆς ἀμαθίας, καταβληθῇ τὸ οἴημα, καὶ λαθοῦσά σε, ὥς οὐκ ἔδει, διεκώλυνε τὸν θηρευτὴν τῶν καλῶν, καὶ ἀπείρξε παντοίως συνουσίας τῆς μετὰ τῶν ταῖς ἀληθείαις πεπαιδευμένων. Ἀλλὰ σοφὸν ἄνδρα προσέχειν ὁ λόγος διδάσκει, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐκ παντὸς τρόπου διώκειν, καὶ μὴ παρέχειν οὕτως εὐχερῶς ἐαυτὸν ἐξαπατῶμενον τοῖς ἐθέλουσι, μηδ' ἀπράγμονα εἶναι, περὶ ὧν μάλιστα σπεύδει, μηδ' ἀρκεῖσθαι, εἰ ἐνὶ ξυνεγένετο τῶν δοκοῦντων τι εἶναι, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς ἐπὶ παιδείᾳ τι φρονοῦσιν Ἑλλῆσι συγγενόμενον, ἐκ πάντων μαθεῖν τὸ βέλτιον, καὶ τὸ ὄν γινῶναι. Οὕτω γὰρ ἄν, καὶ εἴ τι ἐπαινεῖν τὴν Ἑλλάδα προεθυμοῖ, ὅπερ ἐστὶ σοὶ μάλιστα ἡ προαίρεσις φύσιν λαχόντι ἀγαθὴν, σὺ τε ἐκ γνώσεως ἀκριβοῦς, καὶ οὐκ ἐκ κόμπον λόγων, καὶ προλήψεων, τοῦτο ποιεῖν εἶχες, καὶ ἡ Εὐρώπῃ πᾶσα, τὸ ὄν περὶ τῆς Ἑλλάδος μαθεῖν διὰ σοῦ, τὸν

f. 34^v **π**ρόποντα ἀπεδι||δου αὐτῇ ἔπαινον. Καὶ γὰρ αὕτη γε τὸν μὲν ἄξιον ἑαυτῆς ἔπαινον ἀκούουσα γάννται, τοὺς δὲ κόμπους καὶ τὰ φυσήματα ἐκ ψεύδους καὶ ἀπάτης γινόμενα αἰσχύνῃ οὐ τὴν τυχοῦσαν ἑαυτῆς νομίζουσα, ἀποστρέφεται, τὸ ἀνέκαθεν τηροῦσα ἦθος. Οὐ μὴν ἀλλὰ σοὶ καὶ πρὸς τοὺς σοὺς γενομένῳ, σοφώτερόν τι ἦν ἐπιδεῖξαι, εὖ ἔλεγες· ὅτι ἐν Βιένῃ ὧν, ἐνέτυχον ἀνδράσιν Ἑλλῆσι συγχροῖς, ἐξ ὧν πολλὰ περὶ τῆς Ἑλλάδος ἔμαθον· ἀλλὰ τούτων οἱ μὲν ἔδοξαν λόγον πολλοῦ τινὰ ἐχόμενα λέγοντες, οἱ δὲ οὐ· καὶ τῶν μὲν κατέγνωον τὴν ἀμαθίαν καὶ τὸ κοῦφον ἀποκαλύψας, τῶν δὲ ἐθαύμασα τὴν παιδείαν, τὴν ἐν λόγοις δεινότητα γινούς. Καί μοι μηδὲν δεινόν, ἄνερ σοφώτατε, δόξῃ σοι, εἶγε οὕτω μετὰ παῤῥησίας ποιοῦμαι τοὺς λόγους· ἐγὼ γάρ, προορῶν, ἂ συμβήσεσθαι ἔμελλον καὶ πρότερον θαρρῶντας ἔγραφα· καὶ νῦν δικαιοτέρος εἰμι πρὸς ἄνδρα σοφὸν μετ' εἰλικρινείας ἐξηγήσασθαι τὸν ἐνδόνυχον ἄνθρωπον. Πρὸς δὲ ταῦτα οὐδὲ μέμψασθαι μοι ἔχεις οὐδέν· ἐγὼ γὰρ καὶ ἔνθα κατέλυες, οὐκ ὥκνησα ἐλθεῖν, ἐπὶ θήραν τοῦ ἀγαθοῦ πάντα, ποιεῖν προθυμούμενος, ἐξ ὧν ἄν, εἰ μὴ γε ἄλλως, ἦν σοι ἐπ' ἀδείας κρίναντι μαθεῖν τὸ βέλτιόν τε, καὶ τὸ οὐ γινῶναι ἐπισταμένους προσσχόντι τὸν νοῦν, οὐχ εὐρομέν σε ἐπιδημοῦντα· καὶ εἰ μὴ ἡ θεράπαινα ἔλεγεν ἀδυνάτον σε εἶναι εὐρεῖν, ὥς καθενόησοντά γε ἐκεῖ ἐρχόμενον, καὶ τὴν ἡμέραν ὅλην μὴ ἐπιδημοῦντα, καὶ πολλάκις ἂν ἐπεχειρησάμην πρὸς σε ἐλθεῖν, οὐκ ἐν αἰσχύνῃ τὸ πρᾶγμα τιθέμενος. Καὶ μέχρι

f. 35^r **μ**ὲν || πολλοῦ, ἀκούοντές σε καὶ διμνηρον ἐνθάδε διατρίβοντα, ἐξαπατῶμενοι δηλαδὴ ἠλπίζομεν ποτε τὴν ἔντευξιν γενήσεσθαι· μαθόντες δὲ σοὺ τὴν ἀπουσίαν αἴφνης, ἐλυτπήθημεν, ὥς εἰκός, μὴ δυνηθέντες γοῦν τῶν ἡμετέρων πονημάτων τί σοι μεταδοῦναι· ὅθεν καὶ διὰ τοῦ παρόντος λιπαροῦμέν σε, εἶγε σοὶ καὶ τούτων λόγος τις, γράφαι τινὲ τῶν ἐνθάδε διατριβόντων πατριωτῶν σοι, πατριωτῶν σοι φημί, ἵνα δώμεν αὐτῷ τὰ βιβλία, καὶ πεμφθῶσι σοι ἀσφαλῶς. Εἶπεν ἡμεῖς δὲ οὕτω πωιδῶμεν, εἰ καὶ σὺ πρὸς θυμοῦ εἴῃ· καὶ ἂ οὐ φθόνος δι' ἀπάτης ἐκώλυνσε, ταῦτα πειραθῶμεν διὰ τῆς γραφίδος μετὰ πλείονος σκέψεως πρὸς ἀλλήλους κοινώσασθαι σὺ τε γράφων ἐμοί, εἴ τι περὶ τῆς Ἑλλάδος

σοι βουλευτόν, ἐγὼ δὲ πρὸς πάντα ἀποκρινόμενος τὸ ὄν ἐν εἰλικρινείᾳ. Οὕτω γὰρ ἡ ἀλληλογραφία ἡμῶν ἔσται ὁησιμωτάτη, πρὸς τε τὴν τοῦ ἀληθοῦς θήραν, καὶ ἀσκησιν ἱκανῶς ἐν τῷ γράφειν, εἶγε μετ' εἰλικρινείας καὶ παρῳχίας δηλοῦνται εἴ τι μὴ κατ' ἰδίωμα Ἑλληνισμοῦ γράφεται. Ἐρρωσο· καὶ εἴ τις ἐνταῦθα φιλέλλην, καὶ τῆς Ἑλλάδος φωνῆς δαήμων, πρόσκειπέ μοι τοὺς ἀνδρας· φιλῶ γὰρ πάντας ὡς τῆς Ἑλλάδος φίλους.

Ὁλυμ. χμῆ' ἔτει γ', Ἀνθεστηριῶνος δεκάτῃ φθίνοντος¹.

Εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς, ἀντὶ ὑπογραφῆς, ὑπάρχει σταυρός, ὅπισθεν δὲ, ἐπὶ τοῦ φύλλ. 35^v ἀναγράφεται ἡ διευθύνσις τοῦ παραλήπτου: «Herrn Herrn Friedrich Thiersch Professor der alte Litteratur um Königl. Lycaäum und Vorsteher des Philologischen Seminars zu München — in München»².

Ὁ Θείρισιος ἔσπευσε νὰ ἀπαντήσῃ πρὸς τὸν Κομμητᾶν δι' ἑκτενοῦς ἐπιστολῆς, ἀρχομένης ὡς ἐξῆς: «Ἐν Παρισίοις ἔτ. 1815 μηνός... ἡμέρα 30. — Εἰρηναῖος Θήρης τῷ Στεφάνῳ Κομμητᾷ εὐ πράττειν. — Ἐλαβὼν ἐν Παρισίοις τὴν ἐπιστολὴν σου γεγραμμένην Ὁλυμπιάδος χμῆ' ἔτει γ', Ἀνθεστηριῶνος δεκάτῃ φθίνοντος, ἐν Βιέννῃ, καὶ κομισθεῖσαν ὡς ἐμὲ εἰς ταύτην τὴν πόλιν, ἐν ἣ νῦν διατρίβω ἔτι τρεῖς μῆνας, ἄκων νῆ τοὺς θεούς, ἀλλὰ κελευσθεῖς καὶ κατὰ τοῦ ἡμετέρου βασιλέως πράττων». Τὸ κείμενον

1. Ὡς ἐλέχθη ἤδη, τὸ χειρόγραφον τοῦ Κομμητᾶ φέρει ἱκανὰς διορθώσεις, ἐξ ὧν σημαντικώτεραι εἶναι αἱ ἐξῆς: σελ. 608, στίχ. 13: ἀντὶ «Καὶ γὰρ... ἔπαινον» ὁ Κομμητᾶς εἶχε γράψει ἀρχικῶς «Ἡ γὰρ Ἑλλάς τὸν πρόποντα ἔπαινον», σελ. 608, στίχ. 16, ἀντὶ «ἀνέκαθεν» ὁ Κομμητᾶς εἶχε γράψει ἀρχικῶς «πάτριον», σελ. 608, στίχ. 26: «προσθημύμενος» προσετέθη ἐν τῷ περιθωρίῳ, σελ. 608, στίχ. 28: «οὐχ εὐρομέν σε ἐπιδημοῦντα» προσετέθη ἐν τῷ περιθωρίῳ, σελ. 608, στίχ. 29: διεγράφη ἡ ἀρχικὴ λέξις «παῖς» καὶ προσετέθη ἐν περιθωρίῳ «θεοπάται», σελ. 608, στίχ. 31 ἐπ., ἐν τῇ φράσει «καὶ μέχρι... μεταδοῦναι» ὁ Κομμητᾶς ἔγραψε κατ' ἀρχὰς «ἀκούων... ἡλπιζον... μαθών... ἐλυπήθη», βραδύτερον δὲ διώρθωσεν εἰς «ἀκούοντες... ἡλπιζομεν... μαθόντες... ἐλυπήθημεν», σελ. 608, στίχ. 33: μετὰ τὴν λέξιν «δηλαδὴ» κατ' ἀρχὰς προσετέθησαν ἐν περιθωρίῳ καὶ κατόπιν διεγράφησαν αἱ λέξεις «ἐγὼ καὶ ὁ Νεόφυτος Δοῦκας», σελ. 608, στίχ. 34, μετὰ τὴν λέξιν «εἰκός» διεγράφησαν αἱ λέξεις: «σὺ δ' ἐμοὶ καὶ Νεόφυτος ὁ Δοῦκας», σελ. 608, στίχ. 35: μετὰ τὰς λέξεις «λιπορῶμέν σε» διεγράφη ἡ λέξις «ἀμφοτέροι», σελ. 608, στίχ. 37: ἡ φράσις «πατριωτῶν σοι φημί» προσετέθη ἐν περιθωρίῳ, σελ. 609, στίχ. 2: ἀντὶ «θήρα» ὁ Κομμητᾶς ἔγραψεν ἀρχικῶς «γνώσιν», σελ. 609, στίχ. 4: μετὰ τὸ ρῆμα «γράφεται» διεγράφη ἡ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ σχεδίῳ ὑπάρχουσα φράσις: «παρὰ γὰρ γνησίον Ἕλληνας, βέλτιον τῶν προπατόρων τὴν φωνὴν ἐπισταμένου καὶ ἕξιν ἐν τῷ γράφειν ἔχοντος καὶ βέλτιον μαθεῖν τι ἔχει τὰ τῆς φωνῆς ιδιώματα».

2. Τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἔχει γραφῇ ἐπὶ πολυτελοῦς ἐπιστολικοῦ χάρτου, ἡ δὲ ὑπαρξὶς καὶ τῆς διευθύνσεως μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Κομμητᾶς ἐσκέπτετο νὰ ἀποστείλῃ τὸ χειρόγραφον τοῦτο πρὸς τὸν Θείρισιον. Μετὰ τὰς γενομένους ὁμοῦ διορθώσεις, ἡναγκάσθη νὰ ἀντιγράψῃ καὶ πάλιν τὸ κείμενον.

τῆς ἐπιστολῆς, μετὰ σχετικῶν σχολίων καὶ παρατηρήσεων, ἐδημοσίευσεν, ἤδη ὁ Σκουβαρᾶς¹, ὥστε νὰ παρέλκῃ ἡ ἀναδημοσίευσις αὐτοῦ ἐν τῷ μετὰ χεῖρας σημειώματι, ὅπερ ἀποσκοπεῖ μόνον εἰς τὴν παρουσίαν τῆς τελικῆς μορφῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Κομμητᾶ σταλείσης πρὸς τὸν Θεῖρσιον ἐπιστολῆς.

1. Βαγγέλη Σκουβαρᾶ, 'Ανέκδοτα Ἀντικοραϊκὰ κείμενα, ἐνθ' ἀν., σελ. 267 ἐπ.